

Received	Reviewed	Published	Doi Number
13.08.2018	14.09.2018	30.09.2018	10.18298/ijlet.3167

Interrogative Suffix or Postposition "mI" In Tuhfetü'l-İhvân¹

Ahmet KAYASANDIK²

ABSTRACT

In this study, the place and uses of the interrogative particle "mI" in Tuhfetü'l-İhvân which is one of the 15th century works have been examined. Interrogative suffix/postposition in Turkey Turkish has been analysed in terms of its location and uses in the introduction part of the study. This element is considered by the researchers as suffix, postposition, adverb, and exclamation. Essentially, in fact, it is mostly accepted that it is derived from postposition and subsequently becomes an addition. The interrogative particle is one of the widest suffixes among the particles. They are brought to names and verbs. The location of shooting varies according to the person and the code. The interrogative particle whose main function is to establish interrogative sentences contributes to various functions and meanings in terms of its usage and location in the sentence such as questioning, obscurity, suggestion, anger, fear, confusion, ridicule, humiliation, condemnation, contempt, persuasion, challenge, counselling, questioning, doubt, praise, despair, criticism, and defence. In Tuhfetü'l-İhvân, this particle has been used in 144 locations. In a sample, unlike the orthography of the era, it is in the form of "mü". This suffix/postposition has been identified with various meanings and functions in the work. Paying attention to the usage of the interrogative sentence following the element which is to be emphasized in particular is striking in the study. It is especially noteworthy that this particle is used as a gerundium. In the beginning, this element, which is only used for question / exclamation, has gained different functions and meanings over time as well as the function of interrogation. Uniformity of expression is changed by altering the position in the sentence, and the sentence is used in various functions ranging from adding various meanings. It can be easily predicted that new functions/usages can be included as a requirement of the vitality of language.

Key Words: Tuhfetü'l-İhvân, question in Turkish, interrogative suffix/postposition.

Tuhfet'ül-İhvân'da Soru Eki/Edatı "mI"

ÖZET

Bu çalışmada, 15. yüzyıl eserlerinden Tuhfetü'l-İhvân'da "mI" soru ekinin yeri ve kullanımları incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde soru eki/edatı, bunun yeri ve kullanımları giriş kısmında ortaya konmuştur. Bu unsur araştırmacılar tarafından ek (takı), edat, zarf, ünlem olarak değerlendirilmektedir. Esasen edat kaynaklı olup sonradan eklediği çoğunlukla kabul edilmektedir. Soru eki/edatı, çekim ekleri arasında kapsamı en geniş eklerden biridir. İsimlere ve fiillere getirilir. Çekimde yeri, kişiye ve kipe göre değişiklik gösterir. Asıl işlevi gerçek soru cümleleri kurmak olan soru eki/edatı; kullanıldığı cümleye ve cümledeki yerine göre ifadeye soru, bilinmezlik, seçenek sunma, öfke, korku, şaşkınlık, alay etme, aşağılama, yerme, kınama, küçümseme, ikna etme, meydan okuma, danışma, denetleme, hâl hatır sorma, şüphe, sitem, övgü, çaresizlik, düşündürme, eleştiri, savunma vb. gibi işlevler ve anlamlar katar. Tuhfetü'l-İhvân'da soru eki/edatı 144 yerde kullanılmıştır. Bir örnekte döneminin imlasından farklı olarak "mü" şeklindedir. Bu ekin/edatın, eserdeki değişik anlamları ve işlevleri tespit edilmiştir. Eserde özellikle vurgulanmak istenen unsurdan sonra soru ekinin/edatının getirilmesine özen gösterilmesi dikkat çekicidir. Ekin/edatın zarf-fiil işleviyle de kullanılması önemli bir husustur. Başlangıçta belki de sadece soru/ünlem için kullanılan bu unsur, zamanla soru anlamı yanında değişik işlevler ve anlamlar kazanmıştır. Cümledeki yeri değiştirilmek suretiyle ifadedeki tekdüzeliği gidermeden cümleye çeşitli anlam incelikleri katmaya kadar değişik işlevlerde kullanılmaktadır. Dilin canlılığının bir gereği olarak bu işlevlere/kullanımlara yenilerinin de dâhil olabileceği rahatlıkla öngörülebilir.

Anahtar Kelimeler: Tuhfetü'l-İhvân, soru eki/edatı, Türkçede soru.

¹ Bu çalışma Science&Resarch Congress İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresinde sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Dr. Öğr. Gör., Abdullah Gül Üniversitesi, ahmet.kayasandik@agu.edu.tr.

1. Giriş

1.1. Soru Eki/Edatı

Dillerde soru çeşitli ve birbirinden farklı şekillerle ifade edilir. Bazı dillerde ses tonu ile, bazılarında kelime sırasında yapılan bir değişiklik ile, bazılarında bir çekim şekli ile karşılanır. Türkçede soru çekimlidir. Fiil kiplerini soru şekline sokmak için onlara soru eki ilave edilir (Ergin, 1982: 136).

Cümleye çeşitli anlamlar kazandıran *mI* eki/edatı, vurgusuzdur. Türkiye Türkçesinde ünlü uyumlarına uyan bu ek/edat, eski Türkçede dar yuvarlak ünlülü (mU) olup soru zamirleriyle pek kullanılmaz. "Orhon yazıtlarında iki yerde geçen *gU* eki ise sadece olumsuz cevap beklenen cümlelerde geçmektedir" (Oytun Altun, 2009: 1). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise (nadir örnekler dışında) "ekteki vokal daima düzdür, vokal uyumu kanununa tâbi değildir" (Timurtaş, 1981:135, 244).

Ergin (1982: 130, 243-244); bu ekin edat kaynaklı olup sonradan ekleştiğini, ismi fiile bağlayan bir cümle eki olduğunu, işletme ekleri içinde kapsamı en geniş ek olduğunu belirtir. Fiillerin soru kategorisinin bu ekle yapıldığını, bu ekin isimleri soru şekline soktuğunu, dolayısıyla müşterek bir ek olduğunu ilave eder. Soru ekinin normalde diğer ekler gibi getirildiği kelimeye bitişik yazılması gerektiğini, fakat kendisine benzeyen şekillerle karışmaması için (*elimi, eli mi*) bugün yazıda ayrı yazıldığını, eskiden böyle olmadığını ifade eder.

Bilgegil (1982: 277), "Türkçe'de bir fiile soru anlamı katmanın genel yolu, sonuna "mi?" veya "mı?" edatı getirmektir" diyerek bu unsur için "edat" adlandırmasını uygun bulur.

Hacıeminoğlu (1992: 175) da bu edatın aslında bir ek olduğunu, diğer soru edatlarının aksine isim ve fiillerden sonra gelmek suretiyle soru mefhumunu ifade ettiğini, uzun süre uyum dışında kaldığını, Batı Türkçesinin ilk devirlerinde düzleşip daha sonra uyuma tabi olduğunu ifade eder.

Banguoğlu (2011: 455), fiil çekiminde *mi*'nin sadece sona yapışık bir gerçekleştirme zarfı olmaktan çıkıp birçok hâllerde diğer çekim eklerinden önce yer alan bir ek olduğu, buna göre de fiil çekiminde tam bir ek saymak gerektiği kanaatindedir.

Tiken (2004: 125) ise "mı"nın şüphe, tereddüt, merak ve sorma ifade eden bir ünlem olduğunu fakat bugün ek olarak kabul edildiğini bunun da kelimenin fazla uzamasını önlemek amacıyla ve kendisinden sonra ek gelebildiği için yapıldığını söyler.

Soru eki/edatı konusunu Zeynep Korkmaz (2009 : 329, 575), "Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi" adlı eserinde "Adlarda Soru, Fiilde Soru, Ek-Fiilde Soru, Ek-Fiilde Olumsuz Soru" başlıklarıyla bol örnek vererek işler. Özetle, isimlerde soru'nun *mI* / *mU* ekiyle karşılandığı, bu ekin isimleri soru yoluyla belirleyip fiillere bağlayan bir işletme eki olduğu, yalın hâldeki isimler gelebildiği gibi, iyelik ve çekim ekleri alan isimlerden sonra da gelebildiği, ayrı yazıldığı; çekimli bir fiili soru şekline sokmak için fiildeki şahıs eklerinden sonra getirildiği, bir oluş ve kılışın bir şahıs tarafından yapıp yapılmadığını anlamak ve öğrenmek amacına dayanan ve gramerimizde soru kategorisini oluşturan ek olduğu, fiil kök ve gövdesini değil, fiil kök ve gövdesini şahıslara bağlayan kipleri şekillendirdiği için, fiilin bir çekim şekli durumunda olduğu bilgisi verilmektedir.

Karaağaç (2016: 393), soru kavramını bildirmenin var veya yok kavramlarının öbür ucu olarak tanımlar. Bu yüzden de soru ekinin üzerinde aynı zamanda ana yardımcı eylemi de yani bildirme bilgisini de taşıdığını ve her zaman bir cümle olduğunu ifade eder.

Bu bilgilere ek olarak Banguoğlu (2011: 455), (*olur mu, olmaz mı? alıyor musunuz, almayor musunuz? kalacak mısın, gidecek misin?* örneklerindeki gibi) bir fiilin veya ilgili iki fiilin olumlu ve olumsuz soru şekillerini yanyana getirerek tertiplenen soruları "ayrıtılma sorusu" terimiyle adlandırır

İsmi fiile bağlayan unsurlardan biri olan ve günümüzde ek olarak değerlendirilen soru eki esasen edattır. İsimleri soru yoluyla belirtme işlevini yerine getirir (Biray, 1999: 247).

Baran (2017: 12/22, 199), bu unsurun ek mi başka bir kelime türü mü olduğuna dair araştırmacıların farklı değerlendirmelerini sıralar. Buna göre: Bozkurt, Ergin, Hatiboğlu, Hengirmen, Karaağaç, Koç, Topaloğlu, Vardar bunun ek olduğunu ifade ederken Demir, Ediskun, Hacıeminoğlu, Özçelik ve Erten edat olduğu kanaatindedirler. Bilgegil, zarf olduğunu belirtir. Deny ise kullanım yerine ve özelliğine göre edat ve zarf olarak değerlendirir. Korkmaz ise bu ekin kullanım yerine göre bağlaç olabileceğini de örnekler. Bilgin ise, ek ve edat der. Kendisi ise soru işlevi gören "mI"yı "soru edati" olarak incelemek gerektiği, bağlama görevini üstlendiğinde de bağlaç olarak değerlendirmenin daha uygun olduğu sonucuna varır.

1.2. Soru Ekinin/Edatının Yeri

Çoğunlukla bir oluş veya kılışın bir kişi tarafından yapılıp yapılmadığını bilmek amacıyla eyleme/yükleme getirilen soru ekiyle/edatıyla cümlenin bütün unsurlarını sormak mümkündür. Hangi unsurdan sonra getirilirse özellikle onu öğrenme amacına hizmet eder:

Tekin dün evde telefonu düşürdü mü? (Düşürdü mü düşürmedi mi, eylemin yapılıp yapılmadığı soruluyor.)

Tekin dün evde telefonu mu düşürdü? (Nesne soruluyor. Telefonu mu yoksa başka bir şeyi mi düşürdü?)

Tekin dün evde mi telefonu düşürdü? (Yer tamlayıcısı soruluyor. Evde mi başka bir yerde mi düşürdü?)

Tekin dün mü evde telefonu düşürdü? (Zarf soruluyor. Dün mü yoksa başka bir zaman mı düşürdü?)

Tekin mi dün evde telefonu düşürdü? (Özne soruluyor. Tekin mi başka biri mi düşürdü?)

Bu tarz kullanımlar özellikle tiyatro eserlerinde "yansımali sorular" adlandırılmasıyla değerlendirilmektedir. "Düz tümce yansımali soru ekli soru için kurgulanan örneğe göre A'nın düz tümcesinin herhangi bir ögesi B kişisince soru ekli soruya dönüştürülerek A'ya yöneltilebilir. Örnekte, B kişisinin kurabileceği yansımali soru tümcesi seçenekleri, B1, B2, B3 ve B4 biçiminde numaralandırılarak gösterilmiştir:

A: *Can, dün akşam tiyatroya gitti.*

B1: *Can, dün akşam tiyatroya mı gitti?*

B2: *Can, dün akşam mı tiyatroya gitti?*

B3: *Can mı dün akşam tiyatroya gitti?*

B4: *Can dün akşam tiyatroya gitti mi?* (Oturakçı Orbay, 2018: 794).

Soru ekinin (*mI'nın*) ek-fiille kullanımı bakımından üç farklı yapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki *isim+SORU eki+ŞAHIS eki*; ikincisi *isim+SORU eki+TURUR+ŞAHIS eki*; üçüncüsü *isim+er- fiili+SORU eki+ŞAHIS eki* biçimindedir (Sarı, 2007: 389).

Ek-fiilin isimle geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanda çekiminde soru eki/edatı (çokluk üçüncü kişi dışında) kişi ekinden önce yer alır: *öğretmen miyim?*, *öğretmen mi?* (*midir?*), *öğretmen miydim?*, *öğretmenmiş miyim?*

Şart çekiminde ise soru eki/edatı en sonda bulunur: *çalışkansam mı?*

Olumsuz çekim "*değil*" edatıyla yapılır ve soru eki/edatı, kişi ekinden önce getirilir: *öğretmen değil miyim?*, *öğretmen değil mi?* (*midir?*), *öğretmen değil miydim?*, *öğretmen değilmiş miyim?*

Ender kullanılan şartlı olumsuz soruda ise en sonda yer alır: *öğretmen değilsem mi?*

Fiil çekimlerinde ise soru ekinin/edatının yeri şöyle özetlenebilir:

Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kipi çekimlerinin birinci ve ikinci kişilerinde,

Fiil tabanı - (olumsuzluk) - zaman/kip eki - soru eki/edatı - kişi eki

Görülen geçmiş zaman, şart kipi, istek kipi, emir kipi çekimlerinin bütün kişilerinde ve diğer zamanların ve kiplerin çokluk üçüncü kişisinde,

Fiil tabanı - (olumsuzluk) - zaman/kip eki - kişi eki - soru eki/edatı

Fiillerin olumsuz çekimlerinde, olumsuzluk eki zaman/kip ekinden önce yer aldığından soru ekinin/edatının yeri değişmez. Bazı ağızlarda geniş zamanın olumsuzu teklik birinci kişi için *okumam mı*, *bilmem mi* şeklinde kullanımlar olsa da yazı dilinde sıra değişmez: *okumaz mıyım*, *bilmez miyim*.

Fiillerin hikâye ve rivayet birleşik çekimlerinde ise soru eki/edatı, zaman/kip ekinden sonra, hikâye ve rivayet eklerinden önce; şart çekiminde ise en sonda yer alır:

bildim miydi, *bilmiş miydim*, *biliyor muydum*, *bilecek miydim*, *bilir miydim*, *bilse miydim*, *bile miydim*, *bilmeli miydim*; *bilmişmiş miyim*, *biliyormuş muyum*, *bilecekmiş miyim*, *bilirmiş miyim*, *bilseymiş miyim*, *bilmeliymiş miyim*; *bildiysem mi*, *bilmişsem mi*, *biliyorsam mı*, *bileceksem mi*, *bilirsem mi*, *bilmeliysem mi*

Emir kipinin ikinci teklik ve çokluk şahıs çekimlerine soru eki getirilmez (Korkmaz, 2009: 575).

1.3. Soru Ekinin/Edatının Kullanımları

Asıl işlevi gerçek soru cümleleri kurmak olan soru eki/edatı; kullanıldığı cümleye ve cümledeki yerine göre ifadeye soru, cevap verme, "değil mi" edatıyla destek, meçhullük, asıl cümlenin anlamını pekiştirme, vurgulama, seçenek sunma, öneride bulunma, tasdik ettirme, istekte bulunma, öfke, korku, şaşkınlık, alay etme, aşağılama, yerme, kınama, küçümseme, tehdit etme, ihtimal bildirme, sözleşme, dedikoduyu doğrulatma, yeterliliği tespit etme, ikna etme, teselli etme, meydan okuma, isyan etme, danışma, denetleme, kaygıyı dile getirme, hâl hatır sorma, kapıdakini tanıma; heyecan, şüphe, istek, hüznün, sitem, övgü, sabırsızlık, kararsızlık, bıkkınlık, çaresizlik, hayal kırıklığı, minnet

etme, düşündürme, eleştiri, hesap sorma, isyan etme, savunma gibi işlevler ve anlamlar katar (ayrıca bkz. Nar, 1995; Balcı, Karatay, 2005; Acarlar, 1970; Yaman, 1995; Oturakçı Orbay, 2018).

"Söz ve söz öbeklerinde varlığın var ve gerçek olup olmadığı bildirilir veya sorulur; cümlelerde ise, yüklem bildirdiği olma veya yapmanın gerçekleşip gerçekleşmediği bildirilir veya sorulur: *Bu kitap mı?; Sarı saçlı çocuk mu? Ali okula geldi mi? Okuduğun kitabı bitirdin mi?*

Cevabı bilinen veya istenmeyen sorular da vardır. Bu üslup soruları, sözün etkisini arttırmak, tenbih, azarlama, istek ve emir amaçlı sorulardır" (Karaağaç, 2016: 393-396).

Soru eki, *yan tümceleri* zaman anlamı ağır basan belirteç durumuna getirebilir: *Sabah oldu mu, etrafta bir koşuşturma başlar* (Eker, 2003: 305).

Esas görevi isimlerin ve isim soylu kelimelerin soru şeklini yapmak olan ekin bazan hem soruya karşılık hem de soru ile ilgisiz bir durumda "teessüf", "hayıflanma", "hayret", "üzüntü", "sevinç", "tasdik ettirme" ... anlamlarını da ifade ettiği görülmektedir:

"*Sen de mi Brütüs?*"

"*Böyle mi esecekti son demimde bu rüzgâr?*" (Biray, 1999: 247).

İsimlerden sonra gelen soru ekinin/edatının soru işlevi dışında, cümlenin anlamıyla da ilgili olarak cümleye kattığı ifadelerden bazıları için Korkmaz (2009 : 330-331), aşağıdaki örnekleri verir:

Hu nasılsın, yerinde misin? Merak etmişim de şöyle bir uğradım (merak. A.H. Tanpınar, AHTM, 115).

- *Bunu yürekten mi söylersin? dedi Firdevs Hanım*

- *Elbet: (şüphe. S.Çokum, AB, 136).*

Artık bundan sonra bu gibi çetrefil işlerle uğraşmak mı? Asla! (pişmanlık)

Benden mi izin istedin ki onlarla ortak olurken? (olumsuzluk)

Allahın emrini sarhoş Nikolas Tekfur mu bilir, sakalı göbeğinde köy papazı mı? (olumsuzluk. K. Tahir, DA, 33)

- *Ne?... demiş, riya mı yapacağız? Halkı mı aldatacağız? (ret. İ.H. Sevük, Aİ, 65)*

- *Bunun çaresi para ile bulunur...*

Hanımefendi; küçük bir şaşmayla bakışımı dikleştirerek:

- *Para ile mi?*

- *Öyle ya... (şaşkınlık. H.R. Gürpınar, BK, 93).*

Şu Hürriyetabide tepesindeki mahut eğlence yerleri yok mu? Doğru soluğu orada aldık (pekiştirme. A.H. Tanpınar, H, 259).

Şövalye kendisini daha toplayamamıştı elleri masaya dayalı öfkeyle sordu:

- *Beneto mu? Neden uluk köpek gibi bu rezil? (aşığılama. K. Tahir, DA, 60).*

- *Hele bırak şimdi boğaz boğaza gelmeyi. Canına mı susadın len? Bak şuna... (tekdir. S. Çokum, AB, 193).*

İçeriden boğuk boğuk bir çığlık, gayet nazik bir kadın sesiyle yüreklere sapanan ince iniltiler geliyordu. Bir kadın mı boğuyorlar?

Odada bir cinayet mi oluyor? (korku, helecan. H.R. Gürpınar, BK, 99).

Elma mı desem, armut mu desem, yoksa çekirge mi desem! Bilemedim cebinde ne var doğrusu! (olasılık).

Uzaktan gelen ve bana sürpriz olacak yakınım kim desem: Sevgili annem mi? Canım kardeşim mi?, Yoksa çok sevdiğim eski arkadaşım mı? Kestiremedim. (tahmin, olasılık) vb.

Soru ekinin/edatının cümleye kattığı değişik anlamlardan bazılarını örneklemek üzere bu konuyla ilgili çalışmalardan da aşağıdakiler seçilmiştir:

Vatanınız için ölmeye hazır mısınız? (Soru anlamı) (Nar, 1995: 20)

Şimdi ninninin sırası mı? (Öfke) (Nar, 1995: 41)

Kızım, daha birkaç ay önce şehit olan beyini unuttun mu? (Sitem) (Nar, 1995: 56)

Var mı şu köyün içinde öyle bi civan eş? (Övgü) (Nar, 1995: 65)

Daha bitmedi mi oğlum. (Sabırsızlık) (Nar, 1995: 65)

Eee, anayasa değiştirilmez mi? (Eleştiri) (Nar, 1995: 169)

2. Tuḥfetü'l-İḥvân'da Soru Ekinin/Edatının Yeri

Tarafımızdan dil incelemesi yapılmakta olan, Millî Kütüphane yazmalar koleksiyonunda 06 Mil Yz B 1080 arşiv numarasıyla kayıtlı, harekeli nesihle 15 satır olarak H 860 (M 1455) tarihinde yazılan, müellifi ve müstensihi tespit edilemeyen 215 varaklık Tuḥfetü'l-İḥvân adlı yazma eser, sekiz cennet gibi sekiz bap olarak tertip edilmiştir. Bu baplarda arş, kürs, levh, kalem, mela'ike-yi mukarrebîn, gökler, cennetler, cehennem, yerler, yer altındaki öküz ve balık, Allah Te'ala hazretinin birliği, iman ve İslam, tövbe, züht ve takva, abdest, namaz, tesbihlerin sevabı, Allah'tan korkma, ölümü anma ve ölüm için hazırlık yapma, kıyamet, haşır, neşir, terazi, sırat, hesap ve kitap anlatılmıştır.

Tuḥfetü'l-İḥvân'da soru ekinin/edatının yerini ve kullanımını tespit için içinde soru eki/edatı bulunan bütün cümleler alınmış ve benzer/ortak kullanımlar gruplanarak sınıflandırılmıştır.

Söz konusu eserde "mi" soru eki/edatı toplam 144 yerde geçmektedir. Sadece bir yerde (maḳbül mü) döneminin imlasına aykırı olarak "mü" şeklinde yuvarlak ünlülü olarak tespit edilmiştir. Metin harekeli yazıldığı için kelime çok net olarak bu şekilde okunmaktadır.

Soru ekinin/edatının kullanıldığı yer itibariyle yukarıda anlatılanlar dışında bugünkü durumdan farklı bir örnek tespit edilmemiştir. Sadece "-miş ol-" şeklinde karmaşık fiil bulunan şu ifadede soru eki/edatı sonda değil bu birleşik fiil yapısının arasında kullanılmıştır. Bu da vurgu amacıyla yapılmış olmalıdır:

anı ululmuş ve ağırlamış mı olur yâḥūd yaramazlık ve edepsizlik etmiş mi olur (165b/11) (Onu ululmuş ve ağırlamış olur mu, yahut yaramazlık ve edepsizlik etmiş olur mu?)

İsimlerde, fiillerde ve ek-fiilde soru eki/edatı Türkiye Türkçesindeki mevcut kullanımla örtüşmektedir. Bu sebeple bahse konu olan eserden örnekler sıralamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Yalnız özellikle vurgulanmak/sorulmak istenen unsurdan sonra soru ekinin/edatının getirilmesine özen gösterildiğini belirtmekte yarar vardır.

Soru eki/edatı, cümlelerin en önemli/vurgulanan ögesi yüklem olduğu için sıklıkla yüklemden sonra getirilir. İncelenen eserde de aşağıdaki örnekler dışında soru eki/edatı yüklemden sonra getirilmiş ve cümlelere çeşitli anlam incelikleri katmıştır.

Cümlede vurgulanmak istenen unsur yükleme yaklaştırılır. Tuḥfetü'l-İḥvān'daki aşağıdaki cümlelerde özne, yükleme en yakın öge olarak kullanılmış, soru ekiyle/edatıyla da vurgu pekiştirilmiştir:

ve daḥı dīn ulularına şormuşlar kim zāhid mi yigdir 'ārif mi yigdir (43b/14)

resūl ḥazreti eyiddi ben mi diyeyin (113b/5)

Aşağıdaki örneklerde nesne yükleme yakın öge olarak kullanılmış ve soru eki/edatı da nesneden sonra getirilerek vurgulanmıştır:

cevāb geldi kim yā Dāvūd (61b/1) günāhıñı unuttuñ mı gözüñ yaşım mı ögersin didi (61b/2)

Hüccāc eyitmiş işbunuñ gibi issi günde oruç mı tutarsın (144b/14)

yoḥsa Ḥaḳ Te'ālā ḥazreti tecella mı itdi (31a/11)

yoḥsa cehennem odına (60b/7) yanmağa tākatiñ mi vardur ya anı def' itmege kudretiñ mi vardur (60b/8)

ilāhī düşmeni dosta ḥavāle mi kılursun (134a/3)

ne tiz tiz gelürsüz kıyāmet mi kopusar yüzümüz karası aşikāre mi olısar (160a/9)

Şu cümlelerde ise vurgu yer tamlayıcısı üzerindedir:

ne şanursın bizüm dergāhumuzda birkaç yıl dürüşen kullık iden mü'min kulumuz şeytān mekrine mi uğradavuz ya şuşadavuz (189a/9)

ol [e]ytmiş dünyāda mı yoḥsa āḥiretde mi dimiş (186a/13)

3. Tuḥfetü'l-İḥvān 'da Soru Ekinin/Edatının İşlevleri

Soru ekinin/edatının soru dışında cümleye değişik anlamlar kattığı, soruyla beraber farklı işlevlerde kullanıldığı yukarıda belirtildi.

Tuḥfetü'l-İḥvān'da soru ekinin/edatının bulunduğu cümleler, fiil cümleleri ve isim cümleleri olarak gruplanarak eserdeki soru ekinin/edatının ifadedeki soru anlamı yanında diğer işlevleri şöyle sıralandı:

Fiil Cümleleri:

Olumlu veya olumsuz cevap beklenen soru sorma işlevinde:

iy kullarım benden hoşnūd olduñuz mı (28b/7)

iy kullarım daḥı ni'metlerüñüzi arturayım mı (28b/10)

Ḥaḳ Te'ālāñıñ iki (53b/9) sarāyı vardur biri uçmak ve biri tāmudur sen kankısına (53b/10) varacağıñ bilür misin (53b/11)

ilāhī bu taḡlardan katı nesne yaratdıñ mı (75a/10)

ḥaber vir baña kim benim buyurdığım tıttuñ mı ve benim kullığım yerine getürdiñ mi (94b/10) yoḡsa benim kulluğım unıdup nefsiñe ve şeytāna uyup baña 'āşī (94b/11) olduñ mı buyrığım tıttuñ mı (94b/12)

zindān-bāne şor ki Yūsuf benim ḥaḳkımda nesne didi mi (112b/10)

ben aña töhmet ve bühtân eyledim midi (112b/14)

Hak Te'âlâ ol ferîştehlere şora kim ol kulum benim hakkımda (113a/2) hiç şirkden nesne didi mi (113a/3)

Allâhu Te'âlâ baña eyitdi yâ Hasan ol günü (170a/12) añar mısın ki namâz kılurduñ (170a/13)

'İsâ eyitdi bunlar kamusı öldüler mi (181a/6)

yâ resûlu'llâh hiç kimse şehîdler derecesine ire mi (190a/7)

varuñ benüm mü`min kulumı görüñ ve aña sü`âl soruñ (197a/6) ve dostlığından nesne eksilmiş mi (197a/7)

peygâamberlığı ümmetlü ümmetüñüze (208b/9) tebliğ itdüñüz mi benüm ahkâmumu ve buyuruklarumu anlara degürdüñüz mi (208b/10)

peygâamberlerüñüz (208b/11) size peygâamberlığı ve benüm haberlerümi irişdürdiler mi (208b/11)

yâ Cebrâ`il peygâamberümüz kâdadur bizi unuttı mı (213a/14)

Soru eki/edatı kullanılarak söylenenin aksini ifade etme:

bizim perverdigârumuz bizim-ile va`de itmedi midi kim bizi tãmuya uğrada (65a/12) (Ettiydi.)

dâim 'âsî olan eli deger mi 'ibâdete (116b/15) (Değmez.)

bir kul efendisi sözün tãtmasa (117a/11) kendi dileğın işlese efendi anı kabûl ider mi ve dağı borçlu (117a/12) kişî borcın ödemedin hediye getirse alımlı anı olur mı (117a/13) kabûl ider mi (117a/14) (Kabul etmez.)

dervîşlik şatulur mı yâhûd alımur mı (131a/9) (Satılmaz ve alınmaz.)

kendüzüme eyitdüm iy miskîn hiç 'ömrüñde sen Tengriye bu- (132a/10) nuñ gibi kul olduñ mı (132a/11) (Olmadın.)

bulur mı dili buyruk olan kişî (142a/5) 'aceb lezzetin yazımuñ kışınuñ (142a/6) (Bulmaz.)

'Arab eyitmiş sen pâyenden olur mısın ki (145a/3) yarına değın ben diri olam (145a/4) (Olmazsın.)

'aceb ol kişide hiç kir kala mı (150a/4) (Kalmaz.)

yâ Muhammed ne şanursın ferâğat vaqtinde bizüm-ile olan kimseyi (198a/15) meşğüllüğü vaqtinde biz anı beklemeyüz mi (198b/1) (Bekleriz, koruruz.)

ol bizüm perverdigârumuz bizüm terâzümüñ ağır eylemedi mi (198b/12) ve bizi şırâtı geçürmedi mi ve tãmudan azâd eylemedi mi ve yüzümüñ ağı eylemedi mi (198b/13) (Terazimizi ağır eyledi, sıratı geçirdi, cehennemden azat eyledi, yüzümüñü ak eyledi.)

yâ melekü'l-mevt benüm kelâmumda okumaduñ mı (202a/2) (Okudun.)

yigid ol tãnıklığa yaramaz mı (112a/15) (Yarar.)

bilür misiz ki benüm evüm kâdadur (181a/13) (Hiçbiriniz neresi olduğunu bilmezsiniz.)

ben saña 'ilim virmedüm mi ve saña mâl ve mülk virmedüm mi (209a/11) ve saña resûl virmedüm mi (209a/12) (Sana ilim, mal ve mülk verdim, resul gönderdim.)

"ki/kim"li birleşik cümlede öğüt verme, kınama/ayıplama, şaşma, korkutma, malumu hatırlatıp uyarma:

iy bî-çāre nefis kahlhār Tañrıdan korkmaz mısın ki ma'şiyetler (60b/4) işlersin ve 'azîz Allāh'dan utanmaz mısın ki 'ibādet itmezsin (60b/5) (Kınama, ayıplama.)

iblisi görmez misin ki bir kez buyurığın tutmayup (60b/12) Ādem'e secde kılmadığı-çün dergāhından sürdi (60b/13) (Malumu hatırlatıp uyarma.)

'azāba giriftār olan diyü korkmaz mısın ve Ādem peygāmbere (61a/1) 'aleyhi's-selāmı añmaz mısın ki bir dāne buğday yidigi-çün uçmağdan (61a/1) çıkardılar (Şaşma, korkutma.)

Nūh peygāmbere 'aleyhi's-selām işitmez misin ki Allāh (61a/4) Te'ālā hazreti dilemediği yerde oğlu hakkında bir kelime söz söylediği-çün (61a/5) aña 'itāb eyledi (61a/6) (Şaşma, korkutma.)

sen bunca nā-meşrū' (61a/8) keleciler söylersin Tañrı ve resūl buyurığın şır[ar]sın utanmaz mısın (61a/9) ve Mūsā peygāmbere 'aleyhi's-selām bilmez misin ki bir kāfire Allāh (61a/10) Te'ālādan buyurmadın bir şā-y-ıla urdığı-çün korkdı (61a/11) (Kınama, malumu hatırlatıp uyarma.)

görmez misin ki şan'atların bir sehelcesi (81b/9) bir nokta komağdur (81b/10) (Bildirme.)

görmez misin ki bir ilde iki beg olsa ikisi dağı (82b/5) kuvvetli olsa birisi birisin helāk ider (82b/6) (Bildirme, uyarma.)

yoğsa benim pādişāhlığımu (87b/13) taşdık itmez misiz kim imdi eger pādişāhlığıma inanmazsañuz (87b/14) benim tertibime bakıñ görüñ yiri nice döşeddim (87b/15) (Şaşma)

işidmediñ mi ki Cebrā'ıl 'aleyhi's-selām dükeli kuvvet ve şevket (106b/1) birle hizmet kuşağın biline bağlayup heybet hicābında turup (106b/2) korğudan ditrer (106b/3) (Malumu hatırlatıp uyarma.)

işitmediñ mi kim evliyā ve enbiyā dāim istiğfār ve tevbe iderlerdi (116a/7) (Malumu hatırlatıp uyarma.)

iblis işitmediñ mi ki (127b/19) şunca 'amel-ile ve muğarinlig-ıla niçe la'net oldı recim olup (127b/10) dergāhdan sürüldi (Malumu hatırlatıp uyarma.)

işitmez misin ki (127b/11) şunca 'ilm ü 'amel ve şunca vilāyet-ile bir kez dünyāya meyil (127b/12) itdüğü-çün nice mağrūd ve mel'ün oldı (127b/13) (Malumu hatırlatıp uyarma.)

iy karındaş Ādem peygāmbereñ hālinden 'ibret itmez misin (128b/1) ki Allāh Te'ālā anı kudret eli-y-le yaratdı (128b/2) (Malumu hatırlatıp uyarma.)

bilmez misiz ki dünyā uyğudur ve āhiret uyanıklığdur (135b/7) (Malumu hatırlatıp uyarma.)

bilmez misin ki gūr dünyānuñ soñ menzili ve āhiretüñ (183b/4) öñ menzildir

İzin isteme:

ilāhā perverdigārā (69a/9) bunlarıñ başlarından islām tājın alayın mı ve dillerinden şehādet (69a/10) kelimesin alayın mı ve boyunlarına şamu zencirlerin geçüreysin mi (69a/11) ve şamu odın bunlarıñ üstlerine şaçayın mı ellerine ve ayaklarına (69a/12) bağlar ve kemendler urayın mı (69a/13)

Merak:

'aceb benden 'azametli benden ulu nesne yaradıldı mı ki (13b/ 4)

Şaşma:

ilāhī yaradur mısın bu yiryüzinde (9b/14) şol kimse kim fesādlar ve kanlar döke (9b/15)

Malumu hatırlatıp uyarma, azarlama:

kirāmen kātībīn ki iki ferīştehdür (53b/7) iki omuzıñda oturup hayırdan ve şerden her ne kim işlerseñiz (53b/8) yazarlar hiç bunları fikr ider misin (53b/9) (Bunları düşün ve dikkat et.)

yā Fāṭıma ne gülersin melekü'l-mevt cānuñ (183a/13) alacağın unutduñ mı ve cān nez'ini ve sekerātın unutduñ mı (183a/14) münker ve nekır sū`āline cevāb virdüñ mi gūruñ uçma[k] çemenlerinden (183a/15) bir çemen ya tımu çuğurlarından bir çukur olsun bildüñ mi ve kıyāmet (183b/1) güninde girü koyacağıñ unutduñ mı sağ elüñe aķ biti veyāhūd (183b/2) şol elüñe kara biti gelecek bildüñ mi ve terāzüyi ve şırātı (183b/3) unutduñ mı

yā Dāvūd günāhıñı unutduñ mı gözüñ yaşın mı ögersin didi (61b/2) (Günahını unutma, gözyaşını mı övüyorsun, övme.)

Bir üslup olarak kendi bildiğini muhatabı incitmeden ona aktarmak için söze girme:

İmām-ı Şāfi'i eyiddi bilür misiz ki tut yaprağınñ (85a/12) tabi'atı ve haşiyyeti ve levni ve dadı ve kokusu birdür (85a/12)

resül hazreti eyitdiler (99a/4) bilür misin ki bu sū`āli iden Cebrā`il 'aleyhi's-selām geldi ki (99a/5) tarıka-y-la size dīniñüz ögrede didi (99a/6)

iy gönli niyāzlu 'āķil hiç bilür misin ki Haķ Te'ālā (195a/11) bu kulların öldürüp girü dirgürdüğü niçündür (195a/12)

Yalvarma:

ilāhī ağladığım esirgemez misin (61b/1)

Tereddüt:

bu dükelisinden soñra bilmezsin ki namāzı kabül ideler mi itmeyeler mi (162b/12)

'acabā ben kavuluğum-la ve kādirlüğüm-la (197b/3) andan gine dostluğım kesem mi (197b/4)

İki seçenekten hangisi olduğunu sorma:

anı ululamış ve ağırlamış mı olur yāhūd yaramazlık ve edebsüzlik itmiş mi olur (165b/11)

'amelümden korkarın kim anuñ (180a/3) hazretine lāyık ola mı ya olmaya mı (180a/4)

Rica, istek:

eyitdüm ki benüm adum dağı yazar mısın (134a/14)

Şaşırmayla birlikte ayıplama, kınama, sorgulama:

Allāh Te'ālā hazretinden utanup korkmaz mısın (53b/11) ve işbu zıkr iddigimiz nesnelere inanmaz mısın bunlara tanık Kurān (53b/12) āyetleri ve peygāmber hadīδleridür işitmez misin tağlar ve taşlar (53b/13) tımu tutruğı olavuz diyü korkudan suyu ve otları kurıdı (53b/14) sen dağı ölem diyü korkmaz mısın (53b/15)

nā-haķ yire müsülmānlar incidürsin hiç korkmaz mısın (61a/13)

Allāh'dan utanmaz miduñ ve anuñ 'azābından korkmaz (127a/5) miduñ iy şüm nefis disün (127a/6)

Korku (Nesneler vurgulanmış.):

yoḥsa Haḳ Te'ālā ḥazreti tecella mı itdi (31a/11)

ne tiz tiz gelürsüz kıyāmet mi ḳopusar yüzümüz ḳarası aşikāre mi olısar (160a/9)

Hatırlatma:

yā Dāvūd günāhırnı unutduñ mı gözün yaşın mı ögersin didi (61b/2)

Zarf-fiil işlevinde:

ol ḳuluñ nāfile ve taṭavvu' namāzı bulınur mı (155a/11) anı farīza yirine terāzüsine ḳoyalar ağır gele (155a/12)
(varsa, bulunursa, bulunduğu)

İsim Cümleleri:

Olumlu veya olumsuz cevap beklenen soru sorma işlevinde:

hiç Allāh Te'ālā ḥazretinden ḥācetiñiz var mı (107a/6)

İbn-i Yāmin eyitdi bunda Yūsuf şiddiḳu'llāh adlu kişi var mıdur (115a/1)

resül ḥazreti şordı ki bunuñ hiç kimsesi var mı (158b/15)

yetmiş yıllık 'ibādetüñi viriüp şol diş ağrısından ḳurtulmağa rāzı mısın (168b/14)

ol peygāMBER geldi ol zāhide eyitdi ki rāzı mısın yetmiş yıllık 'ibādetüñi (168b/15) viresin dişüñ ağrısı gide ḳurtulasın (169a/1)

hiç bu yolda işlerüñ dīni var mıdur (177b/9)

ve daḫı şordılar ki yā İbrāhīm ḳul mısın (132a/13)

şoralar kim ḥazret-i kibriyā bile midür (207b/12)

şoralar kim cebbār-ı 'ālem bile midür (208a/3)

Cevap beklenmeyen cümlede soru eki/edatı vasıtasıyla söylenenin aksini ifade etme:

İbrāhīm eyitdi ya hoş midür ki anuñ rızḳını yiyesin daḫı aña 'āşī olasın (129a/12) (Bu hoş değildir.)

eyü midür ki anuñ rızḳını yiyesin ve anuñ milkinde oturasın (129b/3) (Bu iyi değildir.)

İbrāhīm eyitdi ya hoş midür ki anuñ rızḳını yiyesin ve milkinde oturasın (129b/8) (Bu hoş değildir.)

hiç sende daḫı bunuñ gibi 'alāmet var mı (132b/1) (Yok.)

Hüccāc eyitmiş işbunuñ gibi issi günde oruç mı tıtarısın (144b/14) (Bunun gibi sıcak bir günde oruç tutulur mu? Tutma.)

anları āḫiretde uçmak pādişāhı eylese ve dīzārın erzānī ḳılsa anuñ kereminden 'aceb midür (197b/13) (Şaşılacak şey değildir.)

ne şanursın bizüm dergāhumuzda birkaç yıl dūrüşen ḳullıḳ iden mü`min ḳulumuz şeyṭān mekrine mi uğradavuz ya şuşadavuz (189a/9) (Şeytanın hilesine kandırmayız da susatmayız da.)

İki seçenekten hangisi olduğunu sorma, birini tercihe yönlendirme:

bu fazālet yalıñuz Bilāl' üñ midür yoħsa dükeli ümmetüñ bile midür (147b/12)

bunlar kamusu öldüler mi yoħsa saña t̄ālāk mı virdiler (181a/7)

ve daħı dīn ulularına ōrmuŝlar kim zāhid mi yigdir 'ārif mi yigdir (43b/14) (Hangisi iyidir?)

resül hazreti eyiddi ben mi diyeyin yāħūd ben kimidigim avcuñdağı disün (113b/5)

ol [e]ytmiş dünyāda mı yoħsa āħiretde mi dimiş (186a/13)

Beklenti:

yā ħabībī senüñ mihriñ ve muħabbetüñ benüm kullarum üzerine hemīn bu kadar midur (177b/15) (Bu kadar olmamalı. Beklenti)

Sitem:

ilāhī düşmeni dosta ħavāle mi kılursun ki geldi beni göyündürür (134a/3)

"Değil" edatıyla birlikte müspet seçeneğini onaylatma:

bir kiŝi ŝağ olsa namāz kılmasa anuñ tevħīdi maķbül mü yāħūd degül mi (155b/14)

da'vā-yı muħabbet kılduķları rast mı degül mi (196b/13)

Bir üslup olarak gerçeği "değil+soru eki/edatı" kalıbıyla ifade etme:

siz müsülmānlar degil misiz (48b/1) (Müslümanlarsınız.)

ümme-i Muhammed'den degil misiz (48b/1) (Muhammed ümmetindensiniz.)

bu saña 'ināyet ve kerāmet degül midür (128b/14) (İnāyet ve keramettir.)

Uyarma (Nesne vurgulanmıştır.):

yoħsa cehennem odına (60b/7) yanmağa t̄ākatiñ mi vardur ya anı def'itmege kudretiñ mi vardur (60b/8) (Sende ikisi de olmadığı için işlediğin amellere dikkat et.)

Zarf-fiil işlevinde:

görüñ kullarımıñ taṭavvu' namāzların var midur (155a/10) kim anuñ-ıla farīzaların tamām idesiz (varsa).

4. Sonuç

Cümleye soru yanında çeşitli anlamlar da katan soru eki/edatı "mI, mU" vurgusuz olup dile zenginlik kazandıran unsurlardandır. Türkiye Türkçesinde ünlü uyumlarına uyar. Eski Türkçede dar yuvarlak ünlülü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise düz ünlülüdür.

Bu unsur araştırmacılar tarafından ek (takı), zarf, edat, ünlem olarak değerlendirilmektedir. Esasen edat kaynaklı olup sonradan eklediği çoğunlukla kabul edilmektedir. Eski imlada kelimeye bitişik yazılırken kendine benzeyen diğer şekillerle karışmaması için bugün ayrı yazılmaktadır.

Asıl işlevi gerçek soru cümleleri kurmak olan soru eki/edatı; kullanıldığı cümleye seçenek sunma, tasdik ettirme, öfke, şaşkınlık, alay etme, aşağılama vb. gibi işlevler ve anlamlar katar.

Tuhfetü'l-İhvân'da soru ekinin/edatının yerini ve kullanımını belirlemek için yapılan bu çalışmada soru ekinin/edatının toplam 144 kez kullanıldığı, sadece bir yerde (mağbül mü) döneminin imlasına aykırı olarak "mü" şeklinde yuvarlak ünlülü olarak yazıldığı tespit edilmiştir.

Bahsi geçen eserde soru eki/edatı kullanılan cümleler, bu unsurun söz dizimindeki yeri bakımından değerlendirildiğinde bugünkünden farklı bir kullanım tespit edilmemiştir. Birkaç cümlede özneyi, nesnelere ve yer tamlayıcısını vurgulamak için bu unsurlar yükleme yaklaştırılmış ve soru eki/edatı bunlardan sonra getirilmiştir. "-miş ol-" şeklinde karmaşık fiil bulunan bir fiil cümlesinde ise soru eki/edatı sonda değil bu birleşik fiil yapısının arasında kullanılmıştır: *anı ululamış ve ağırlamış mı olur yâhûd yaramazlık ve edepsüzlük itmiş mi olur* (165b/11)

Tuhfetü'l-İhvân'da bir üslup olarak özellikle vurgulanmak istenen unsurdan sonra soru ekinin/edatının getirilmesine özen gösterildiği dikkat çekmektedir.

Cümlenin en önemli ögesi olması sebebiyle soru eki/edatı, genellikle yükleme getirilir. İncelediğimiz metinde de durum böyledir. Soru ekinin/edatının soru yanında ifadeye çeşitli anlam incelikleri kattığı, farklı işlevlerde kullanıldığı malumdur. Tuhfetü'l-İhvân'da soruekinin/edatının aşağıdaki anlamlarda ve işlevlerde kullanıldığı tespit edilmiştir:

Olumlu veya olumsuz cevap beklenen soru sorma, soru eki/edatı kullanılarak söylenenin aksini ifade etme, iki seçenekten hangisi olduğunu sorma, iki seçenekten hangisi olduğunu sorarak birini tercihe yönlendirme, bir üslup olarak kendi bildiğini muhatabı incitmeden ona aktarmak için söze girme, cevap beklenmeyen cümlede soru eki/edatı vasıtasıyla söylenenin aksini ifade etme, "değil" edatıyla birlikte müspet seçeneğini onaylatma, bir üslup olarak gerçeği "değil+soru eki/edatı" kalıbıyla ifade etme, "ki/kim"li birleşik cümlede öğüt verme, kınama/ayıplama, şaşma, korkutma, malumu hatırlatıp uyarma, azarlama, izin isteme, merak, şaşma, yalvarma, tereddüt, rica, istek, şaşırmayla birlikte ayıplama, kınama, sorgulama, beklenti, sitem.

İki cümlede soru ekinin/edatının zarf-fiil işlevinde kullanılması özellikle dikkat çekicidir. Böyle bir kullanımın özgün olduğunu özellikle belirtmekte yarar vardır:

ol kuluñ nâfile ve ta'avvu' namâzı bulunur mı (155a/11) *anı farîza yirine terâzüsüne koyalar ağır gele* (155a/12) (varsa, bulunursa, bulunduğu)

görüñ kullarımıñ ta'avvu' namâzların var mıdur (155a/10) *kim anuñ-ıla farîzaların tamâm idesiz* (varsa)

Soru ekinin/edatının kullanımına dair örneklerin de yer aldığı çalışmalara da bakıldığında bu unsurun cümleye kattığı anlam yelpazesinin genişliği özellikle dikkat çekicidir. Başlangıçta belki de sadece soru/ünlem için kullanılan bu unsur, zamanla soru anlamı yanında değişik işlevler ve anlamlar kazanmıştır. Cümledeki yeri değiştirilmek suretiyle ifadedeki tekdüzeliği gidermeden cümleye çeşitli anlam incelikleri katmaya kadar (yukarıda bazı örnekleri de verilen) değişik işlevlerde kullanılmaktadır. Dilin canlılığının bir gereği olarak bu işlevlere/kullanımlara yenilerinin de dâhil olabileceği rahatlıkla öngörülebilir.

Kaynakça

- Acarlar, K. (1970). "Mi Ekinin Türlü Kullanımları" *Türk Dili*, C XXII (277), 358-363.
- Balcı, H. A., Karatay, A., Karatay, S. (2005). İşlevleri Bakımından Kıyasü'l-Enbiya ve Nehcü'l-Feradis'te Soru Cümleleri, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S 27, Erzurum.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları: 528.
- Baran, B. (2017). Soru İşlevi Gören "mı" Üzerine, *Turkish Studies*, Volume 12/22.
- Bilgegil, M. K. (1982). *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Biray, H. (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Ankara: TDK Yayınları: 711.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1982). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları: 827.
- Nar, K. (1995). Soru Ekiyle Kurulmuş Soru Cümlelerinin Anlambilimsel Yönden İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oturakçı Orbay, N. (2018). Türkiye Türkçesinde Yansımalı Soruların Yapı ve İşlev Özellikleri: Tiyatro Metinleri Örneği, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* C 7 (2), 788-805.
- Oytun Altun, H. (2009). Türkçede Soru, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Sarı, M. (2007). Nehcü'l-Feradis'te Soru Eki Mı'nın Yeri ve Kullanımı, İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler C 1, İstanbul.
- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, Ankara: TDK Yayınları: 837.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tuḥfetü'l-İḥvān (H. 860). Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Arşiv No.: 06 Mil Yz B 1080.
- Yaman, E. (1995). Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde "mi" Soru Ekinin Kullanılışı, *Türk Dili*, S 526, 1113-1120.